

RECENSIES

Ton Meijknecht, *Bartholomeus van Maastricht (†1446), monnik en conciliarist, met een inventarisatie van zijn nagelaten geschriften en een kritische uitgave van het traktaat 'Victus modestia'* (Dissertatie Leiden 1982, Maaslandse monografieën XXXV; Assen: Van Gorcum, 1982, xviii + 132 blz., f 35,—, ISBN 90 232 1 896 5 (ing.) en 90 232 1 897 3 (geb.)).

Deze dissertatie, een uitgewerkte scriptie, waarin het onderwerp niet uitputtend is behandeld, valt uiteen in drie delen en twee bijlagen. Het eerste deel (1-39) is een biografie van Bartholomeus. Geboren ca. 1380-1385 te Ulestraten bij Maastricht, studeerde en doceerde hij van 1400 tot 1436 aan de Heidelbergse universiteit, waar hij ook enkele jaren bestuursfuncties bekleedde. Uiterlijk in 1427 is Bartholomeus ingetreden in de cisterciënzerabdij van Maulbrunn. Bij de cisterciënzers vond hij niet de monastieke strengheid die hij zocht, zodat hij na een kort verblijf bij Luikse benedictijnen uiteindelijk intrad bij de kartuizers van het klooster Bethlehem te Roermond. Daar was hij zeker vanaf 1438 tot aan zijn dood in 1446 prior, hoewel hij heel dikwijls bij de kartuizers van het Keulse Sint-Barbaraklooster verbleef. Zijn verhouding tot sommige Roermondse kartuizers was namelijk bar slecht, terwijl hij te Keulen op de vriendschap van verscheidene monniken kon rekenen. Bartholomeus van Maastricht is van belang als conciliarist, wat inhoudt dat hij vanaf 1440 in een aantal werken de aanspraken van het concilie van Bazel verdedigde. Net voor zijn dood verzette hij zich echter tegen de radicalisering van het concilie in extreem anti-hiërarchische richting. Het eerste deel besluit met een hoofdstukje waarin Meijknecht 'een eerste karakterisering' van de werken van Bartholomeus geeft. Bartholomeus stelde aan zichzelf en aan zijn omgeving hoge eisen inzake plichtsvervulling, moraal en vroomheid. De kerk wilde hij laten functioneren als een kloosterorde, waarbij hij, grosso modo, aan het algemeen concilie dezelfde macht toekende als aan het generaal kapittel van zijn orde. De paus wordt dan vergeleken met de prior van de Grande Chartreuse, die optreedt als zaakwaarnemer van het generaal kapittel. Interessante opvattingen, maar jammer genoeg houdt de auteur het bij zijn 'eerste karakterisering'.

Het tweede deel (40-68) bevat een repertorium van Bartholomeus' nalatenschap. Meijknecht geeft hier een chronologische opsomming van de 28 werken van Bartholomeus die hij heeft kunnen achterhalen, bewaard in 33 handschriften, met vermelding van *incipit* en *explicit*, eventuele titel en colofon, en enige summiere toelichtingen. Deze zeer verdienstelijke inventaris wordt gevolgd door een opgave van verloren werken. Het derde deel (69-114) wordt gevormd door een tekstuutgave van het traktaat '*Victus modestia*', het meest verspreide werk van Bartholomeus (elf bekende handschriften). De twee bijlagen staan in functie van het tweede deel: ze behelzen een beschrijving van een Kopenhaags handschrift met werk van Bartholomeus, afkomstig van de Keulse kartuizers, en een alfabetische lijst van beginwoorden van de werken van Bartholomeus. Tenslotte volgen nog een Duitse en een Franse samenvatting.

Alles bij elkaar dus een biografie en een bibliografie van Bartholomeus van Maastricht met een uitgave van zijn voornaamste werk op nauwelijks 130 bladzijden druks. Het werk is wel vatbaar voor aanvulling en correctie. Het biografisch gedeelte leest heel vlot, het is logisch opgebouwd, en bij een eerste lezing ziet alles er heel gedegen uit. De aandachtige lezer zal zich echter bij heel wat passages vragen stellen, mede door de karige bronvermeldingen. Daarbij doet de auteur dan nog een aantal verbazingwekkende uitspraken. Zo klasseert hij gegevens uit kloosterkronieken onder de 'objectieve gegevens' (1), wat ook in verband met zijn onderwerp niet kan kloppen (vgl. 14-17). Verder karakteriseert hij de Broeders van het Gemene Leven als seculiere geestelijken die de regel van Augustinus vol-

gen (8). Ik noteerde ook de stelling dat er in de vijftiende eeuw 'nog maar weinig te bespeuren [was] van de ontwikkelingen die later zouden leiden tot het ontstaan... van zoiets als de Lage Landen' (xviii).

Meijknecht schrijft expliciet dat hij aandacht wil besteden aan het milieu waarin Bartholomeus geleefd heeft (1). Daarin is hij redelijk geslaagd bij zijn schets van het kartuizermilieu. Zijn behandeling van de leefwereld van de cisterciënzers en van de universitaire wereld te Heidelberg bevredigt mijns inziens niet. De auteur had hier zijn profijt kunnen doen met het lezen van de Ph.D.-thesis van J.M. Grothe, *Cistercians and Higher Education in the Late Middle Ages, with a Special Reference to Heidelberg* (Washington D.C., 1976). Bij Meijknecht duikt de belangstelling voor het conciliarisme van Bartholomeus nogal abrupt op ca. 1438. Meijknecht vermeldt wel dat Bartholomeus' Heidelbergse jaren hem reeds ontvankelijk hebben gemaakt voor het conciliarisme (20). In de bladzijden waarin hij de Heidelbergse periode van Bartholomeus schetst (2-6), schrijft hij dat Bartholomeus toen met betrekking tot het conciliarisme opvallend stil en terughoudend bleef (6). Toch moet hij in die tijd het concilie van Bazel bezocht hebben (20). Meijknecht vermeldt niet dat Bartholomeus' mentor te Heidelberg, Nicolaus Magnus van Jauer, afgevaardigde was van de universiteit op de concilies van Constanz en Bazel. Hij weet ook niet dat de abt van Maulbrunn, de cisterciënzerabdij waar Bartholomeus eerst geprofest was, geregeld één van de afgevaardigden was van de cisterciënzerprovincie Mainz op de vijftiende-eeuwse algemene concilies. Zou de belangstelling van Bartholomeus voor het conciliarisme werkelijk niet ca. 1430 kunnen zijn ontstaan, toen hij nog als cisterciënzer en theoloog te Heidelberg verbleef? Op die manier is de cisterciënzerperiode in het leven van Bartholomeus heel wat belangrijker dan Meijknecht laat uitkomen.

Algemene informatie over de reële situatie van de cisterciënzers in die periode wordt niet geboden. Ook op veel andere terreinen ontbreekt een algemene achtergrond. Het twee jaar eerder verschenen deel IV van de nieuwe *AGN*, met de belangrijke hoofdstukken over de socio-culturele en religieuze ontwikkeling van 1384 tot 1520 is niet gebruikt. Al even merkwaardig is het ontbreken in de literatuurlijst van het werk van A. Black, *Monarchy and Community. Political Ideas in the Later Conciliar Controversy, 1430-1450* (Cambridge, 1970).

Het tweede deel, de inventarisering van Bartholomeus' werken, zal zeker nog diensten bewijzen bij verder onderzoek. Dat Meijknechts datering en situering van een paar werken (nummers 7, 8, 10 en 11) kan worden betwijfeld, doet daaraan geen afbreuk. Het hoofdstukje over Bartholomeus' verloren geschriften is echter voor een deel onbruikbaar, omdat Meijknecht een totaal verkeerde opvatting heeft over het zogenaamde Register van Rooklooster en de daarin opgenomen titels van Bartholomeus' werken. Het is zeer vreemdend dat hij geen idee lijkt te hebben van de betekenis van dit register, dat één van de belangrijkste bronnen is voor de geschiedenis van het monastieke geestesleven in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen. Ik moge hier volstaan met te verwijzen naar het artikel van P.F.J. Obbema (1977), door Meijknecht geciteerd, maar niet verwerkt.

De tekstuitgave van het traktaat *Victus modestia* is bevredigend. De keuze van het basishandschrift lijkt overtuigend, hoewel ik liever een duidelijke *stemma codicum* had gezien. De transcriptie gebeurde zorgvuldig, zij het niet onberispelijk (vergelijk de foto van fo. 250r. van het basishandschrift met de tekst op bladzijde 75). Meijknecht heeft de meeste citaten geïdentificeerd en ook aangeduid wanneer dat voor hem onmogelijk was. Zeer duidelijk is de grote afhankelijkheid van Bartholomeus ten opzichte van Jean Gerson. Te betreuren valt de afwezigheid van een glossarium bij de tekstuitgave.

N. Geirnaert

RECENSIES

NIEUWE GESCHIEDENIS

W. Bergsma, *Aggaeus van Albada (c. 1525-1587), schwenckfeldiaan, staatsman en strijder voor verdraagzaamheid* (Dissertatie Groningen; Meppel: Krips Repro, 1983, x + 226 blz.).

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, het is algemeen bekend, was in de zeventiende eeuw een van de meest tolerante staten van Europa; het wemelde er van de heterodoxe elementen. Een pamfletist uit 1614 somt op: 'Coornhertisten, Arminiïsten, Vorstianen, Socinianen ofte Poolse broeders, papisten, Mennisten, David Joristen, H. Nicolaïsten ende andere meer, daer 't land so vol af is, als den somer vol muggen'. De pamfletist heeft ongetwijfeld geen volledigheid nagestreefd, maar het is toch wel opvallend dat hij en zijn collega's vrijwel nooit de aanhangers noemen van de Silezische spiritualist Caspar von Schwenckfeld, die toch ook tot de veelverguisde vertegenwoordigers van de radicale reformatie gerekend mag worden. Omdat hij zo weinig genoemd wordt, zijn de schijnwerpers van het onderzoek nooit zo op hem en zijn aanhangers in de Republiek gericht geweest en we wisten er dientengevolge zeer weinig over.

Door de dissertatie van de Groningse historicus Bergsma is daar nu verandering in gekomen. Bergsma heeft een met veel sympathie geschreven biografische studie gepresenteerd van Schwenckfelds belangrijkste volgeling in de Nederlanden, de Friese staatsman Aggaeus van Albada. Hoewel Bergsma niet de eerste is die over Albada schrijft, heeft hij toch zoveel materiaal over hem weten te verzamelen, dat het alleszins verantwoord was een afzonderlijke studie aan hem te wijden.

Na een korte inleiding behandelt de auteur achtereenvolgens Albada's leven, Schwenckfeld en zijn aanhang in de Nederlanden, Albada's religieuze opvattingen, Albada's activiteiten als politiek adviseur en tenslotte zijn invloed op het nageslacht. Het geheel wordt afgesloten met enkele bijlagen en het gebruikelijke nawerk. Bij zijn behandeling van leven en werk van Albada heeft Bergsma zijn kracht niet gezocht in het geven van een nieuwe visie op de spiritualist en staatsman uit Friesland. Over het algemeen bevestigt hij het beeld dat in oudere publikaties geschilderd wordt. De kracht van de dissertatie ligt veel meer in het vele archiefmateriaal dat de schrijver overal in Europa over Albada heeft weten op te diepen. Het is verrassend hoeveel brieven er nog her en der te vinden zijn van en aan een man die toch niet echt aan de aandacht van historici is ontsnapt. Op basis van dit nieuwe materiaal weet de schrijver menige boeiende bijzonderheid over Albada's leven te vermelden. Ook nieuw is dat hij aantoonde dat Albada in zijn uitgave van de *Acten* van het Keulse vredescongres van 1579 (zijn enige publikatie en het belangrijkste voertuig van zijn invloed) letterlijke citaten opneemt uit een brief van Schwenckfeld. Gezien het vele materiaal dat de schrijver heeft gevonden zou het aan te bevelen zijn geweest als hij in plaats van een al te summier opgave van geraadpleegde archivalia een inventaris van Albada's brieven (of een lijst van zijn correspondenten) had opgenomen. En, als ik nog een wens mag uiten, het melancholische, zelfs hypochondrische karakter van Albada zou misschien nog beter uit de verf zijn gekomen als de schrijver uitvoeriger was ingegaan op de financiële zorgen die de spiritualist in zijn laatste, eenzame jaren kwelden. Zijn brieven staan er vol van, maar Bergsma wijst er alleen in het voorbijgaan even op.

Ik wil slechts een kanttekening van meer algemene aard plaatsen. Het schrijven van een biografische studie kent zo zijn eigen gevaren. Eén daarvan is dat de eenzijdige concentratie op één persoon kan leiden - onbewust meestal - tot een voorstelling van zaken waarin de historische betekenis van de persoon in kwestie enigszins is overschat. Nu zou Bergsma